This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

GN
784.3
.G65.B6

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

STANFORD LIBRARIES

Bonchev, 9

Материали за прѣдисторията на България.

Пещерата при с. Голѣма-Желѣзна.

Съ 45 фигури.

Отъ

Д-ръ Г. Бончевъ.

Отпечатъкъ отъ *Трудове на Бълг. Природоизпитателно Дружество, Книга I.*

София.

Държавна Печатница.

1900.

GN79L.3
G65 26

Материали за прѣдисторията въ България.

Materiaux pour l'âge préhistorique en Bulgarie.

Пещерата при с. Голѣма-Желѣзна (Троянска околия).

Съ 45 фигури въ 1 таблица.

Отъ Д-ръ Г. Бончевъ.

La grotte du village Goliama-Jéliezna (arrondissement de Troyan).

Avec 45 figures sur 1 planche.

Par Dr G. Bontchev.

Между многото красиви долини, съ каквито изобилватъ сѣвернитѣ склонове на срѣдния Балканъ, е и долината на р. Топля, въ землището на селото Голѣма-Желѣзна (Желѣзовене) — Троянска околия. Тая долина, отворена и разширена на сѣверъ, при долното течение на рѣката, колкото отива къмъ югъ, въ горнитѣ отдѣли на рѣчното лѣгло, толкова се стѣснява и завършва съ самия изворъ. Вѣнецътъ отъ възвишения — Яловица, Пиряса, Мънастирятъ и др., съ стръмни и отвѣсни основи, загражда тѣсното начало на рѣката, срѣбропѣнястите води на която денонощно, съ оглушителенъ шумъ, обливатъ прѣкатуренитѣ и натрупани въ лѣглото ѝ бълвани. Тѣхниятъ петнестъ сиво-бѣлъ цвѣтъ и повърхна голота, заедно съ съотвѣтственитѣ на маточнитѣ имъ напукани и нацѣпени зидове, сж едничката по-голѣма пъстрина въ едноцвѣтната околность. Послѣдната подкрѣпятъ и двата нееднакви подземни отвори, двѣтѣ пещери, които красятъ западнитѣ основи на Яловица. Пещеритѣ се различаватъ помежду си по изгледъ, положение и величина. По-малката и по-низкопоставената има жгловиденъ сводестъ изгледъ; прѣзъ нея тече подземна рѣкичка, която дава началото на р. Топля, наречена така по пàритѣ, съ които се отличава водата ѝ зимѣ. На десетина и повече метра сѣверно отъ нея и почти толкова надъ лѣглото на Топля е входътъ въ втората пещера, която е прѣдмѣтъ на настоящата разправа.

Четвъртитиятъ отворъ на пещерата (6 м. стран.) има западна посока. Той е заобиколенъ отъ сѣверъ и югъ съ отвѣсни скали; пристжпъ до него има само отъ западъ, прѣзъ лѣглето на Топля, по ската на малка баирчинка, образувана отъ ерозията и отъ срутени бълвани и камъненъ насипъ (фиг. 1). Пещерата има източна посока и се простира джлбоко въ скалата. Въ нея се различава широко (6—10 м.) начало, което къмъ задния край редично минава въ по-тѣсно и завършва съ тектоническа пукнатина, която изчезва въ скалата.

Подътъ на пещерата, отъ входа до кждѣ 40 м. навжтрѣ (фиг. 2), е почти равенъ; отъ тамъ започева странична полѣгатость, която по-навжтрѣ минава въ плитка долина, изходътъ на която е въ дѣсната страна на пещерния видъ, вѣроятно въ подземна връзка съ пещерата на Топля. Еднообразието на пода се запазва и при таваня: сводестиятъ тавань при входа на пещерата, неговото съсѣдство и нѣкои по-тѣсни нейни отдѣли незабѣлѣзано изчезватъ и се замѣняватъ съ жгловиденъ двоестѣнъ или многостѣнъ, който намѣстѣ минава въ пукнатини, които се губятъ въ скалитѣ на таваня.

Пещерата по цѣлото си протяжение нѣма еднаква височина. Има мѣста, гдѣто височината достига и 20 м.; има други, гдѣто тя доволно се снишава, но срѣдно тя има 6—10 м. височина. Само на едно мѣсто мѣри близо метъръ; това послѣдното образува единъ видъ прѣграда, която дѣли пещерата на двѣ отдѣления — прѣдно и задно. Прѣдното отдѣление е сравнително по-кжсо и по-широко отъ задното; влиза се отъ едното въ другото клѣчишката.

И двѣтѣ отдѣления на пещерата, а особено прѣдното, не се отличаватъ съ особеноститѣ на другитѣ пещери. У тѣхъ сталактити и сталагмити почти нѣма; тамъ, гдѣто подобни висятъ или се издигатъ, характеризиратъ се съ незавидна величина, причинена отъ прѣустановеното по-нататъшно растене. Въ прѣдното отдѣление е владѣло и владѣе забѣлѣжителна сухота, която само слѣдъ силенъ дъждъ въ околностьта се нарушава въ прѣдния край отъ капчуци, капкитѣ на които бързо слѣдятъ една друга. Къмъ тази особеность заслужва да се прибави друга, която, може би, е рѣдкость у много пещери, а именно, че прѣдното отдѣление стои сравнително по-високо отъ задното; послѣдното, по слѣдитѣ отъ вода на пода и по-

бѣлѣзитѣ ѝ по зидоветѣ, показва, че при силни дъждове образува въ прѣдния си край периодическо езерце, което трае по-дълго врѣме и прави непристжпно задното отдѣление на пещерата.

Изброенитѣ прѣимущества на прѣдното отдѣление на пещерата, заедно съ неговата ширина, достатъчна височина и естествена защита отъ всѣкждѣ, направили сж го обитаемо отъ незапомнени врѣмена; тамъ хора намирали подслонъ и защита отъ стихиитѣ на природата и отъ дивитѣ звѣрове. То е служило прѣзъ камъчния периодъ за жилище на човѣкъ, чийто слѣди се доказватъ днесъ съ неговитѣ, намѣрени тамъ, произведения. Днесъ то служи за пладнище на дребенъ добитъкъ.

Пещерата, по своя нищоженъ видъ и почти скрито положение, е била позната само на околното население, което отъ врѣме до врѣме я употрѣбявало за нуждитѣ си. За нея не сжществува никакво прѣдание. Скоредъ разкази, прѣди години тамъ е варено геверджиле (селитра) отъ овчия торъ, който достига до 40 с.м. дебелина. Освѣнъ това, насипа сегисъ-тогисъ е билъ копанъ и събарянъ въ рѣката за мжтежъ на водата, при ловене на пастърва. Въ тѣзи, единъ видъ неволни, разкопи намирали сж кремъчни орждия и други принадлежности отъ първобитния жителъ на пещерата, но щедро сж биле прѣдавани на водитѣ на Топля или се изпитвали силата на мотиката на копача.

Селенитѣ сж знаили добрѣ, че изъ пещерния насипъ се намиратъ въ изобилие черни грънци и гърнета, чирепи отъ тѣхъ, много кости отъ животни, а особено роги отъ елени и зжби отъ глигани. Тѣ сж ходили тамъ да търсятъ тънки и дълги кремъци, които начупвали, скоредъ потрѣбата си. Такъвъ единъ разказъ и мѣстоположението на пещерата, което учителятъ отъ Троянското III-кл. училище г. М. Койчевъ, при една отъ обиколкитѣ си, забѣлѣзва, пораждатъ у него съмнѣние, че пещерата ще да е била жилище на прѣдисторически човѣкъ. Прѣзъ лѣтото на 1898 год., той разкопава малко отъ дѣсната страна прѣдъ входа на пещерата и намира: двѣ орждия отъ кремъкъ, едно отъ камъкъ, широка и дълга игла отъ кость, челюсти отъ свиня, кжсове отъ еленски роги, нѣколко чирепи отъ глинени съсжди, работени на ржцѣ и др.[1]) Тази находка

[1]) Намѣренитѣ прѣдмѣти г. Койчевъ прѣдаде на Минер.-геологическия институтъ при Висшето училище.

го насърдчава да продължи разкопването и по-нататъкъ, но по-една или друга причина не успѣлъ да направи това до тогава, когато азъ бѣхъ вече тамъ. Неговото копане въ пещерата побудило интересъ въ околнитѣ селени и тѣ не закжснѣли да разровятъ значителна часть отъ материала прѣдъ входа ѝ, но не се знае що е намѣрено.

Започнатото съ научна цѣль копане отъ г. Койчевъ продължихъ тази година прѣзъ м. Септемврий, но само 3 дни, поради малкото парични срѣдства, що имахъ при себе си. Разкопването ржководихъ самъ. Трѣбваше да се прѣгледа по-добрѣ насипния материалъ прѣдъ пещерата, по ската на баирчето, понеже прѣдполагахъ, че и тамъ може да се намѣри нѣщо съборено отгорѣ; затова разкопаването започнахъ отъ самото лѣгло на рѣката и снехъ отъ баирчината пластъ (50—60 с.м. дебелъ), който покриваше ровкъвия едрокамъненъ насипъ. Разкопаването отъ тамъ имаше още за цѣль да установи, отъ гдѣ започева типичниятъ пещеренъ материалъ и каква е неговата послѣдователность, за да може по-добрѣ да му се вземе профила. Разкопитѣ правихъ съ 6—8 души, за да не губя повече дни и за да гледатъ повече очи при копането изриването и хвърлянето на пръстьта и камънитѣ, та да се непропусти нѣщо.[1]) Прѣдъ входа на пещерата увеличихъ джлбочината на разкопитѣ до 1·50—1·70 м., съ каквато влѣзохъ навжтрѣ въ пещерата до 7-8 м. (въ лѣвата страна).

Освѣнъ систематическото разкопване входа на пещерата и по-навжтрѣ отъ него, отворихъ дупка (1·50—2 м. диам.) въ отвора на дѣсното разширение на пещерата и прѣсѣкохъ найтѣсната часть на прѣдното отдѣление. Въ първата достигнахъ джлбочината на отвора, а при втората спрѣхъ на 1·30 м. джлбочина.

И на тритѣ мѣста намѣрихъ единъ и сжщъ утаенъ (седиментаренъ) материалъ. Най-отдолу тъмно-кафявъ тинястъ материалъ — пещерна глина, какъвто се срѣща у всичкитѣ прѣдисторически пещери, а надъ него пѣсъчно-глинестъ материалъ съ червеникава боя и незавидна дебелина (40—50 с.м.). Двата образуватъ основния материалъ на пещерата. При всичкото ми внимателно търсене на вкаменѣлости, у тѣхъ не можихъ да намѣря, а слѣдователно не можихъ да установя и възрастьта имъ; тѣ не съдържатъ и кости.

[1]) Едно не направихъ по реда му, а то е, че не промивахъ изхвърленія ситенъ материалъ, въ който можиха да се намѣрятъ и по-дребни пѣща.

Надъ тѣхъ отгорѣ е пещерниятъ насипъ, който навсѣкждѣ има почти еднаква дебелина. Насипътъ се състои изключително отъ камънния материалъ на пещерата, отдѣленъ отъ него чрѣзъ атмосферилитѣ. Камънитѣ сж отъ различна голѣмина: едри бълвани до ситенъ чакълъ, смѣсенъ съ пещерна глина. У него нѣма сортировка; на едни мѣста се показва гжсто и почти компактно смѣшение, а на други рахло и ровкъво, отъ което между по-голѣмитѣ камъни има празднини като юмруци и по-голѣми. Въ мѣста до зидоветѣ, гдѣто по тѣхъ тече вода, или подъ капчуцитѣ (прѣдишни и сегашни) материалътъ е слѣпенъ отъ калциевъ карбонатъ. Камънитѣ на пещерния насипъ иматъ ребреста и жгледа форми. Въ този пещеренъ насипъ се намиратъ животинскитѣ кости и разнитѣ останки отъ първобитната култура на Топлянския человѣкъ.

Надъ пещерния насипъ е торътъ, за който по-рано споменахъ; той е най-новия пещеренъ материалъ.

Костениятъ материалъ, който се получи отъ разкопанитѣ мѣста, бѣше въ завидно количество, до 2000 и повече кжса. По-голѣмата часть бѣха въ дребни кжсове и въ такава форма, която не даваше възможность за точно опрѣдѣление; за това принудихъ се да изоставя повечето и да задържа само такива кости, които имаха характерни бѣлѣзи за опрѣдѣление. Между едритѣ задържани кости цѣла нѣмаше нито една, а измежду дребнитѣ цѣли сж само нѣкои костици отъ китки и стжпалата на разни животински типове. Отъ другитѣ кости на животнитѣ не се намѣри нито една цѣла; даже и долнитѣ челюсти сж на части. Коститѣ и тѣхнитѣ кжсове се намираха уединено изъ камънния насипъ; цѣлъ скелетъ, черепъ или нѣколко скелетни части заедно не се намѣриха. Мѣстата на отчупенитѣ кости се показватъ стари, а самитѣ кости крѣхки — полувкаменѣли. Повърхностьта на коститѣ е гладка, а само на нѣкои грапава отъ налѣпналия околенъ материалъ; такива иматъ сравнително дебелъ слой отъ калциевъ карбонтъ. Много отъ тѣхъ сж съ слѣди отъ първичния си цвѣтъ, другитѣ сж пожълтѣли или помжтнѣли отъ околния материалъ, а само нѣколко се показаха почернѣли отъ обгоряване.

Намѣренитѣ и задържани кости принадлежатъ на нѣколко животински типа, между които травояднитѣ иматъ първенство, до 60%. Редомъ съ тѣхъ има всеядни, месоядни, гризачи, птици и человѣкъ.

Трѣвояднитѣ (Herbivora) сж прѣдставени въ слѣднитѣ родове и видове:

Bos primigenius (прѣдшедственикъ на съврѣменния волъ). Кости отъ крайницитѣ, киткитѣ, части отъ челюсти, зжби, и др.

Bos sp. Кости отъ крайницитѣ, киткитѣ, зжби, плешки и др.

Bubalos sp. (биволъ). Рогъ.

Cervus elaphus fossilis (прѣдшедственикъ на съврѣменния еленъ). Части отъ горни и долни челюсти, части отъ рогове, вратни пръшлени и др.

Cervus sp. Еленъ неопрѣделенъ видъ.

Cervus capreolus (сърна). Два рога и часть отъ рогъ съ черепни кости.

Ovis sp. (овца). 3—4 фрагментирани долни челюсти и кости отъ крайницитѣ.

Equs cabalus (конь). Tibia (голѣмо-пищялна кость) и часть отъ зжбъ.

Всеядни (Omnivora) сж:

Ursus arctoideus (мечка). Челюсть и зжби (кжтници).

Sus provincialis (свиня). Части отъ челюсти, кости отъ стжпала и уединени клици (орждия).

Sus scropha (дива свиня). Части отъ челюсти и уединени клици.

Месоядни (Carnivora):

Canis aureus (чакалъ). Долна челюсть.

Canis sp. Кучешки зжбъ.

Meles taxus (бурсукъ). Три начупени долни челюсти.

Mustella sp. (бѣлка, куница). Двѣ долни челюсти и др.

Гризачи (Glires):

Castor fiber cfr. fossilis (бобъръ). Долна челюсть, единъ зжбъ и humerus (рамена кость).

Птици (Aves). Двѣ цѣли кости.

Останкитѣ, които показватъ, че и човѣкътъ е съврѣменникъ на тѣзи, отчасти измрѣли, отчасти живущи, животни сж многобройни; прѣдставени сж въ кости отъ скелета му, въ съсжди, въ други слѣди отъ неговата дѣятелность и въ много отъ коститѣ на споменатитѣ животни.

Човѣшкитѣ кости, получени при тѣзи разкопи, не сж многобройни, а и не сж отъ особенъ интересъ, понеже не показватъ разлика отъ коститѣ на съврѣменния човѣкъ. Цѣлъ черепъ не се намѣри.

Голѣмъ интересъ прѣдставляватъ съсждитѣ и тѣхнитѣ чирепи, а още по-голѣмъ — орждията.

Чирепитѣ и съсждитѣ се отличаватъ съ съвсѣмъ проста направа. Тѣ сж отъ пѣсъкъ и глина, безъ глечъ, непечени никакъ или слабо запечени на обикновенъ огънь; показватъ се черни, сиви или слабо зачервени. Повечето сж безъ украшения, а само нѣкои показватъ слѣди на такива. Помежду имъ се найдоха единъ-два кжса отъ съсждъ, работенъ на колело.

Не по-малко осязателно доказателство за живѣенето на прѣдисторическия човѣкъ въ тази пещера сж и орждията, които се намиратъ тамъ. Както и по-прѣди споменахъ (споредъ разкази), орждията отъ кремъкъ или тъй-нареченитѣ кремъчни ножове сж биле въ изобилие. Тѣ сж повечето плоски, ланцетни ламели[1]) съ остри странични ржбове, сир. такива, каквито могатъ да се получатъ чрѣзъ просто отцѣпване отъ по-голѣмъ кремъковъ кжсъ, безъ по-нататъшно обработване. Кремъкътъ на тѣзи орждия подхожда най-много на кредния кремъкъ откждѣ Шуменъ; само едно малко кжсче оттоваря на кремъка отъ Никополь. Дали подобенъ нѣма и въ околнитѣ кредни образувания на пещерата положително не мога каза, защото не съмъ правилъ изучвания въ тази посока. До колкото свѣдѣнията ми по този въпросъ се простиратъ, основани на досегашнитѣ геологически изслѣдвания, такъвъ не е установенъ въ този край. Ако се допустне, че нѣма, трѣбва да се приеме, че тогавашниятъ човѣкъ е доставлявалъ кремъкъ за орждията си отъ далечни разстояния, като прѣдпочиталъ жълтеникаво-червеникавия прѣдъ пепеляво-белѣзникавия.

Освѣнъ горнитѣ, намѣриха се орждия отъ друга форма и другъ родъ камъни, които сжщо сж рѣдкость въ близката околность. Камънитѣ се отличаватъ по своята здравина и жилавина; формата имъ е овална, заоблено кубоидална, а назначението, най-вѣроятно, да сдробяватъ зърна. Къмъ тѣхъ трѣбва да прибавя и нѣколкото едри и плочасти заоблени камъни (пѣсъчници), които отъ едната страна се показватъ гладени, а отъ другата и околовръстъ — съ получената отъ дългото влачение на водитѣ заобленость. Най-вѣроятното имъ назначение е било брусове за изостреване или за изглаждане на костенитѣ рогови орждия. Полирани камънни орждия не се намѣриха.

[1]) Горскиятъ стражаръ г. Боро Мирчевъ казваше, че намирали и сърповидни форми.

Въ по-голѣмо количество се откриха орждия отъ кости и рогове, но голѣмиятъ брой не съдържа и голѣмо разнообразие на форми и назначения. Повечето иматъ формата на шила и служатъ за пробиване, нѣкои за гладене, а само двѣ-три сж биле чукове. Въ употрѣбление сж биле и цѣли рогове отъ елени, клицитѣ и нѣкои отъ рѣзцитѣ на глиганитѣ.

Извѣстна служба сж имали и чурупкитѣ отъ Unio (рѣчна мида), понеже едната отъ намѣренитѣ двѣ на прѣдния си край е заглаждана.

И слѣдитѣ отъ огънь сж важно доказателство за живѣенето на първобитния човѣкъ въ тази пещера. Освѣнъ огнището, прѣдъ входа, до дѣсния зидъ на пещерата, до което г. Койчевъ копалъ, намѣриха се и други (2—3), въ самия входъ на пещерата. Дървениятъ вжгленъ, 4—5 cm. дебелина, на джлбочина 1·40 м., най-добрѣ опрѣдѣля тѣхнитѣ мѣста. Огнищата бѣха на близо, едно до друго и почти едно надъ друго.

Огънятъ на тогавашния человѣкъ е оставилъ своитѣ слѣди не само въ огнищата, но и по съсждитѣ и коститѣ. Нѣкои отъ послѣднитѣ (кости отъ Cervus) бѣха овжглели, други почернѣли отъ обгоряване, а трети слѣпени съ вжглища.

Не трѣбва да се забравя, че и начупването на дългитѣ животински кости, които сж съдържали мозъкъ, за изваждането на послѣдния отъ тѣхъ, сж слѣди отъ човѣшка дѣятелность.

Освѣнъ тѣзи нагледни и неопровержими доказателства, които наведохъ за живѣенето на човѣкъ съ много низка култура въ тази пещера,[1]) живѣене, което е било едноврѣменно съ онова на прѣдшедственика на съврѣменния еленъ, бобъра, прадѣда на вола и др. животни, които му сж служили за

[1]) На основание горѣнаведеното, нищо положително не съмъ въ състояние да кажа за обитаемостьта на пещерата прѣди човѣка. Наистина тѣзи кратковрѣменни разкопи разкриха въ изобилие кости, но на тѣхъ може и трѣбва да се погледне като на изосталъ, непотребенъ или изхвърленъ материалъ отъ храната на човѣка, още повече, че тѣ сж начупени и надребнени. Както казахъ, цѣли скелети отъ тѣхъ или нѣкои тѣхни части, както и скелети и части отъ други животни, пещерни обитатели (като пещерна мечка, пещеренъ левъ, пещерна хиена и др.), които сж най-добро доказателство за подобна обитаемость, не се оказаха.

Тъй сжщо не мога да се произнеса и за послѣдователностьта на живота въ нея. Ако се игнорира неразкопаната часть отъ пещерата и се базира само на казаното, тогава слѣдва, че животътъ въ нея прѣзъ неолитната епоха е билъ прѣкжсанъ и наново продълженъ прѣзъ бронзовия периодъ, за който свидѣтелствува четвероржбата мѣдна пржчица (гледай по-долу). Но по-добрѣ е да се не бърза съ разрѣшението на тѣзи два важни въпроса, на основание тѣзи данни, а да се оставятъ отворени и да се иматъ прѣдъ видъ слѣдъ окончателного разкопаване на пещерата.

храна и облѣкло, надѣя се, че съ врѣме, при продължение на разкопитѣ, въ пещерата ще да се намѣрятъ и други още по-осязателни доказателства, но азъ мисля, че и тѣзи сж достатъчни, за да ни увѣрятъ, че въ нашето отечество човѣшки животъ е имало въ първата половина (палеолитната епоха) отъ камънния периодъ. Какви сж биле тогавашнитѣ хора — едри или дребни, дългоглави или кжсоглави и др. редъ въпроси, съ тѣзи данни не могатъ се разясни, но твърдо съмъ увѣренъ, че и тѣ слѣдъ врѣме ще се разрѣшатъ, стига само съ по-сериозно око да погледнемъ на този родъ пещери у насъ[1]) и да не ги оставяме играчка на невѣжеството.

Ето количеството и вида на задържанитѣ кости[2]) на разнитѣ животински видове отъ пещерата, човѣшки слѣди, съсжди и орждия.

А. Животни.

1. **Bos primigenius.** а) Кжсъ отъ горна дѣсна челюсть съ 4 зжба — два кжтника (molarae) и два прѣдкжтника (premolarae); прикрайниятъ е млѣченъ. — б) Кжсъ отъ дѣсна горна челюсть съ единъ (III) прѣдкжтникъ. Дължината на короната му е 28 м.м., широчината 22 м.м. — в) Кжсъ отъ лѣва горна челюсть съ три зжба въ нея (единъ кжтникъ и два прѣдкжтника) и мѣстата на други два. Зжбитѣ по устройството си се схождатъ съ прѣдидущитѣ. — г) 5 уединени кжтни зжба отъ рода на прѣдидущитѣ. — д) Два кжтни зжба (III) — лѣвъ и дѣсенъ, отъ долни челюсти а I-тъ отъ дѣсна долна челюсть. — е) Горна часть отъ лопатка (scapula). — ж) Два почти цѣли пръшлена отъ коша (vertebrae thoracalae) съ дължина на тѣлото имъ 75 м.м. и по-голѣмата часть отъ опашенъ пръшленъ (vert. candalae). — з) Два долни края отъ лѣва и дѣсна рамена кость (os humerus). — и) Доленъ край отъ лжчева кость (radius) съ часть отъ cibitus (лакътна кость). — к) Сжщо такива двѣ части срастли заедно, отъ Bos едъръ типъ. — л) Доленъ край отъ голѣмо-пищялна кость (tibia). — м) Два долни и единъ горенъ край отъ стжпални кости (canon) на прѣденъ кракъ. — н) canon отъ заденъ кракъ,

---

[1]) До сега у насъ съ научна цѣль е разкопана само пещерата „Полички" при Дрѣновския мънастиръ. *Ст. Юриничъ.* — „Пещерата *Полички* при Дрѣновскиятъ мънастиръ св. Арахангелъ Михаилъ" (Сборникъ за народни умотворения, VI кн., стр. 362—378).

[2]) Намиратъ се на съхранение въ Минер.-геологическия институтъ при Висшето училище.

безъ горенъ край. — о) Лѣвъ calcaneus (петна кость), дългъ 200 м.м., и други два дѣсни (153 м.м. и 160 м.м.) — п) Лѣвъ astragalus, дългъ 91 м.м., широкъ 65 м.м., и два дѣсни съ дължина — I-и 79 м.м., II-и 81 м.м., съ широч. I-и 47 м.м., II-и 73 м.м.). — р) Phalangi (кости отъ пръститѣ): I-ва 4—двѣ лѣви и двѣ дѣсни; II-ра — 3 дѣсни.

2. Bos Sp. а) Три canon'а (доленъ край) отъ заденъ кракъ, горна прѣдна часть отъ canon прѣденъ кракъ и единъ цѣлъ отъ прѣденъ кракъ. — б) Часть отъ пищялна кость доленъ край. — в) Петь костици отъ пръститѣ (три I-ва, една II-ра, една III-та — копитната). г) Два кѫса отъ ребра. — д) Долна челюсть съ млѣчното зѫбало и уединенъ млѣченъ прѣдкѫтникъ (III).

3. Bubalos sp. Малъкъ рогъ съ слѣди отъ дѣлане при основата.

4. Cervus elaphus fossilis. а) Кѫсъ отъ горна челюсть съ 3 зѫба (I кѫтникъ и I, II прѣдкѫтници). — б) 4 кѫса отъ долни челюсти (дѣсни) съ кѫтници и прѣдкѫтници. Пространството, което завзематъ зѫбитѣ, е 135 м.м. дълго. — в) Петь кѫса отъ долни челюсти съ алвеолнитѣ празднини (пространството между прѣдкѫтницитѣ и рѣзцитѣ), часть отъ прѣдкѫтницитѣ (1—2) и части отъ рѣзцитѣ. Само единиятъ кѫсъ съдържа единъ прѣденъ зѫбъ, който едва се показва надъ повърхностьта на челюстьта. — г) Два уединени рѣзци и единъ прѣдкѫтникъ. — д) Дѣсна плѣшка въ горната си половина. — е) 7—8 вратни пръшлена, единъ отъ коша на Cervus другъ типъ. — ж) Три атласа (два по-малки — 65—75 м.м. шир. на 23 и 31 м.м. дължина, и единъ голѣмъ — 76 м.м. д. на 67 м.м. ширина) и часть отъ epistropheus (2-и вратенъ пръшленъ). Epistropheus на подребенъ типъ Cervus. — з) Доленъ край отъ лѫчева кость (radius). — и) Нѣколко calcaneus-а, лѣви и дѣсни. — к) Нѣколко astragalus-а, между които само два дѣсни, а другитѣ лѣви. Единиятъ отъ дѣснитѣ е дългъ 75 м.м., широкъ 45 м.м., а единиятъ измежду лѣвитѣ — 62 м.м. дъл. на 35 м.м. шир. — л) Пръсти — двѣ костици, I-ва и II-ра.

5. Cervus sp. Еленъ неопрѣдѣленъ видъ. Часть отъ долна челюсть съ алвеоларна празднина 120 м.м. дълга; най-тѣсната часть въ нея е широка 35 м.м.

6. Cervus capreolus. Два цѣли рога (фиг. 4, 4[a]) съ по едно клонче и кѫсъ отъ други рогъ съ часть отъ черепната кость.

На горнитѣ видове принадлежи и една задна горна часть отъ черепъ, но по нея трудно може да се опрѣдѣли рода; сѫщо и коститѣ отъ китки magnum и cuboideus.

7. Ovis sp. Четири долни челюсти съ отчупени прѣдни и задни части. Тритѣ съдържатъ по 5 зѫба (3 прѣдкѫтника и 2 кѫтника), а едната 4, и тѣ счупени. Еднитѣ и другата не се издаватъ за много стари.

На сѫщия типъ принадлежатъ тритѣ рамни кости (двѣ по-голѣми и една малка) съ олекрамалнитѣ отвори (при долния край на коститѣ), единъ почти цѣлъ femur (бедрена кость), единъ radius, tibia, въ долния си край съ astragalus, единъ calcaneus и единъ canon безъ доленъ край.

8. Equs cabalus. Една пищялна кость въ двѣ части.

9. Ursus arctoideus. а) Кѫсъ отъ долна челюсть съ IV прѣдкѫтникъ, I-и кѫтникъ, отворъ на canina и I-я прѣдкѫтникъ (фиг. 4[6]). — б) Два кѫтни зѫба III (лѣвъ и дѣсенъ) отъ горни челюсти и единъ кучешки съ счупена корона.

10. Sus. provincialis. а) Прѣденъ край отъ долни челюсти съ извадени кучешки зѫби, петь полусчупени рѣзци, два (I-тѣ) прѣдкѫтници и часть отъ дѣсната челюсть съ 5 зѫба (3 прѣдкѫтника — II, III и IV) и два кѫтника (I и II). — б) Два—три кѫса отъ горни челюсти съ по единъ—два кѫтни зѫба. Послѣдниятъ кѫтникъ (III) мѣри 44 м.м. дължина (короната), а вториятъ — 25 м.м Всичкитѣ сѫ съ полуфосиленъ изгледъ.

11. Sus scropha. а) Единъ—два кѫса горни челюсти съ по 2—3 зѫба (I, II и III кѫтникъ и III прѣдкѫтникъ). — б) Дѣсна долна челюсть безъ прѣденъ и заденъ край; на нея има: кучешки зѫбъ, 4 прѣдкѫтника, два кѫтника и отчасти третия кѫтникъ, който едва се подава изъ челюстьта. — в) Нѣколко фрагменти отъ долни челюсти на малки прасета съ по нѣколко зѫба отъ млѣчно зѫбало. — г) Уединено се намѣриха двѣ кѫтни зѫбчета, 4 рѣзци разна величина и 3 кучешки отъ горна челюсть; двата отъ послѣднитѣ сѫ еднакво голѣми (72 м.м. дължина), а третиятъ е по-малъкъ (60 м.м. дължина).

На свинетѣ принадлежатъ и 5-тѣ metatars-ални кости, отъ които 3-тѣ сѫ цѣли (фиг. 5), а двѣтѣ само въ долнитѣ си краища; цѣлитѣ кости (118 м.м. дълги) сѫ дѣсни, а счупенитѣ лѣви.

12. **Canis aureus.** Дѣсна долна челюсть (фиг. 6) безъ прѣденъ край и полуунищоженъ заденъ; въ нея има 5 полуогложденн зжба и мѣстото на III-я кжтникъ. Широчината на челюстьта, съ I-я кжтникъ заедно, мѣри 29 м.м., а широчината на кжтника, въ основата на короната, 20 м.м.

13. **Canis sp.** Два кучешки зжба (фиг. 7, 7[a]); единиятъ съ счупенъ коренъ.

14. **Meles taxus.** 3 долни челюсти. Едната е почти цѣла дѣсна челюсть съ 5 зжба (2 кжтника, 2 прѣдкжтника и единъ кучешки зжбъ, фиг. 8). Дължината на челюстьта е 85 м.м., а широчина, въ мѣстото на първия кжтникъ и заедно съ него, 19 м.м. Кжтникътъ е дългъ 17 м.м. — Другата е часть отъ дѣсна челюсть съ кжтника дерачъ, 4 прѣдкжтника и счупенъ кучешки зжбъ. — Третата е часть отъ лѣва челюсть съ двата кжтника и мѣстата на тритѣ прѣдкжтника (фиг. 9).

Отъ него ще да сж и коститѣ: femur (доленъ край); cubitus (горенъ край) и единъ astragalus (фиг. 8[a]).

Подобна на горнитѣ, но различна въ дерача кжтникъ, е друга челюсть (дѣсна) безъ прѣденъ край и съ 3 зжба (1 кжтникъ и I, III прѣдкжтници, фиг. 10). Тя има 7 нервни отвора въ пояса на прѣдкжтницитѣ (външна страна на челюстьта).

15. **Mustella sp.** а) Двѣ долни челюсти (лѣва и дѣсна), почти цѣли. На тѣхъ сж запазени още зжбитѣ, съ изключение на рѣзцитѣ. Зжбитѣ сж: 2 кжтника, 3 прѣдкжтника и 1 кучешки зжбъ; всичкитѣ цѣли. Дължината на челюститѣ е 52 и 57 м.м., а широчината, въ пояса на дерача и съ него заедно, 15 м.м. (фиг. 11). — б) Три костици отъ стжпалата (66, 64 и 60 м.м. дълги, фиг. 12). — в) Тазна часть (дѣсна страна) съ ацетабуларната празднина и основитѣ на коститѣ: ilium, ischium и pubis.

16. **Castor fiber cfr. fossilis.** а) Лѣва долна челюсть безъ заденъ край. Челюстьта има 4 кжтни зжба и рѣзецъ, на горния край отчупенъ. Дължината на челюстьта е 119 м.м., а широчината въ пояса на първия прѣдкжтникъ, заедно съ него, 39 м.м. (фиг. 13). — б) Уединенъ кжтенъ зжбъ, дългъ 27 м.м., широкъ (въ короната) 9 м.м. — в) Дѣсна рамна кость (humerus) безъ горенъ край, дългъ 80 м.м. (фиг. 14).

Освѣнъ тѣзи кости, намѣриха се: една костица отъ пръстъ на непознато животно и двѣ птичи кости (humerus и ulna) отъ лѣтлива птица съ срѣденъ ръстъ (фиг. 15, 15[a]).

Б. Останки отъ човѣкъ.

I. Кости.

При разкопаването на пещерния отворъ, между другитѣ костени материали, намѣри се и една рамна кость (humerus), но въ разкопитѣ на тѣсното отдѣление на пещерата не се оказаха никакви човѣшки кости. Такива се намѣриха при разкопването отвора на дѣсното разширение на пещерата: тамъ на дѫлбочина 1·60 м. извадихъ пищялна кость, рамена, лакътна (ulna), горни челюсти, плѣшка и нѣколко кѫса отъ ребра, които изоставихъ. Коститѣ бѣха уединено пръснати.

а) Пищялната кость е отъ лѣвъ кракъ; дълга 360 м.м., широка, въ горниятъ край, 72 м.м., а въ долниятъ — 53 м.м.

б) Рамнитѣ кости (двѣ) сѫ безъ глави въ горния край. Едната (намѣрената въ отвора на пещерата) има олекраниална празднина и гладка повърхнина, по който бѣлѣгъ слѣдва да се заключава, че е била и на друга служба, освѣнъ нейното прямо назначение; тя мѣри 245 м./м. надлъжъ и 56 м.м. наширъ въ долния край. Втората е по-дълга 270 м.м., съ сѫщата ширина на долния край.

в) Лакътната кость е безъ доленъ край (дълга 230 м.м.); тя има по-тъменъ цвѣтъ отъ прѣдидущитѣ.

г) Плѣшката е само въ по-дебелитѣ си части и съ цѣлъ отворъ на съчленение (дългъ 36 м.м., широкъ 25 м.м.); тя има и върха си запазенъ.

д) Отъ горнитѣ челюсти, отъ къмъ страната на зѫбитѣ и небето, цѣла е само лѣвата челюсть, а дѣсната въ задния си край е отчупена.

Отъ зѫбитѣ въ лѣвата има два кѫтника съ по три корена и дѫлбоко изтрити корони, а въ дѣсната — само прѣдкѫтника (I) до кучешкия (оченъ) зѫбъ. Между тѣхъ има отворитѣ на 8 зѫба (2 кучешки, 4 рѣзци и два прѣдкѫтника).

Дали тѣзи кости сѫ останки отъ човѣкъ—съврѣменникъ на животинскитѣ кости или на нѣкой по-кѫсенъ обитатель на пещерата, трудно може да се установи; затова на тѣхъ гледамъ като на цѣненъ приносъ за разрѣшение на въпроса, но не и като на рѣшаващо обстоятелство.

II. Орждия.

1. Отъ кремъкъ. Като имахъ прѣдъ видъ находката на г. Койчевъ, врѣмето и мѣстото на копането му, надѣвахъ се, че ще намѣря орждия отъ кремъкъ въ по-голѣмо изобилие, но останахъ излъганъ: намѣрихъ само 10 кремъчни кжса, отъ които 8 по външнитѣ си бѣлѣзи показватъ, че сж биле дълго врѣме въ употрѣбление. Два отъ тѣхъ сж по-дълги (85 м.м. дължина), а останалитѣ — кжси; най-кжситѣ мѣрятъ 45 м.м. (фиг. 16). Всичкитѣ сж супаралелни ламели, отъ едната страна почти равни, а отъ другата конвексни съ единъ (въ срѣдата) или два (при краищата) ржба, получени при отломването имъ отъ маточния кремъченъ кжсъ. Почти всичкитѣ сж имали остри ржбове, но отъ дългото употрѣбление сж затжпени, ситно-назжбени, а нѣкои даже и заоблени.

Двѣтѣ кремъчни орждия, които г. Койчевъ намѣри, сж цѣли; и двѣтѣ сж слабо корубести. Отъ едната страна сж равни, а отъ другата съ единъ или два ржба въ супаралелна посока. Тѣ иматъ еднаква дължина (112 м.м.) и почти еднаква ширина (до 29 м.м.). Едното отъ тѣхъ, при по-широкия си край, на 10 м.м. разстояние отъ него, отъ двѣтѣ страни на остритѣ ржбове, има плитки зацѣпвания, които посочватъ на мѣсто, прѣдназначено за вързване.

Едри кремъчни кжсове, отъ гдѣто сж цѣпени тѣзи орждия, не се намѣриха; но два малки кжса показватъ, че и такива трѣбва да е имало и че цѣпенето на кремъчнитѣ орждия е било въ пещерата, а не далечъ отъ нея.

2. Отъ разни камъни. а) Два камъка отъ еруптивна скала (вѣроятно диоритъ), единиятъ съ кубоидална, заоблена (65×55 м.м. стр.), а другиятъ съ плоска, елипсоидна (82×56×40 м.м. стр.) форма; тѣ сж служили най-вѣроятно за надребняване на зърна (фиг. 17 17 а). Първоначалната заобленость камънитѣ носятъ отъ поточно влачене, но по-послѣ тѣхнитѣ по-дълги краища сж поизтрити отъ службата у пещерния човѣкъ. — б) Другъ камъненъ кжсъ, отъ жилава еруптивна скала съ черно-зеленъ цвѣтъ и серпентинозенъ изгледъ, съ гладка повърхнина отъ двѣ страни, показва, че е ималъ извѣстна задача, понеже околовръстниятъ му ржбъ на отчупената часть е изкуствено заобленъ. — в) Рѣченъ или поточенъ валутъкъ отъ ситнозърнестъ пѣсъчникъ съ червенъ цвѣтъ е ималъ задачата на

първитѣ два, понеже по-тѣсниятъ му заобленъ край е тъпополигонално натритъ. — г) Два-три по-малки валутъци (единъ отъ кремъкъ и два отъ синкъвъ варовникъ) сж имали сжщо нѣкакво назначение, но трудно може да се досѣти човѣкъ какво е; тѣ сж донесени отъ по-далечно разстояние, понеже въ околностьта нѣма подобенъ материалъ. — д) При разкопаването, край другитѣ материали, изровиха се 5—6 едри (15—50 м.м. на дължина) и плоски камънни валутъци отъ ситнозърнестъ пѣсъчникъ, които само отъ едната страна показватъ слѣди отъ изкуствено полиране; най-правдоподобната имъ задача е брусове за приготовление на тѣхъ разнитѣ камънни и костени орждия. — е) Единъ по-малъкъ и по-ситнозърнесть отъ тѣхъ е ималъ сжщото назначение, само че за по-тънки нѣща (фиг. 18).

3. Отъ кости. а) Часть отъ дългитѣ кости на едро животно (дълга 125 м.м., широка 25 м.м.), въ отчупенитѣ ржбове обло загладена, служила е за гладене на по-мегки прѣдмети, вѣроятно животинска кожа (фиг. 19). — б) Кжсъ отъ ребро на трѣвоядно животно срѣденъ ръстъ (дълго 157 м.м., широко 19 м.м.), отъ странитѣ и при единия край обло загладено, но задачата му е трудно опрѣдѣлива (фиг. 20). — в) Часть отъ плоска широчка кость (ребро), по повърхность и околовръстъ огладена. Назначение неопрѣдѣливо. — г) Три костени части (едната дълга 110 м.м., другата — 100 м.м., третата — 71 м.м.) съ по-широки дръжки, на единия си край шиловидно (на камъкъ) заострени. Имали сж задачата да пробиватъ по-мегки отъ тѣхъ прѣдмети, вѣроятно кожи (фиг. 21, 22). — д) Подобно на тѣхъ е едно плоско костено орждие (дълго 124 м.м.), което на единия си край е изострено, а на другия снабдено съ дупка (4—5 м.м. отдалечена отъ края и странитѣ); то е изпълнявало рольта на игла (фиг. 23). — е) Малка костица (61 м.м. дълга) отъ дребно животно, на единия край подострена; имала назначението на шило (фиг. 24). — ж) Друга по-голѣма отъ прѣдидущата (67 м.м.), отъ metatarsus или metacarpus на дребно месоядно животно, на единия си край копиевидно-подострена игла (фиг. 25). — з) Лакътна кость отъ дребно месоядно животно (Canis), дълга 140 м.м., на тънкия край е врѣзана и загладена, вѣроятно отъ привързване о нея други тѣла (фиг. 26). — и) Край отъ едра кость (ребро) на едро животно Elephas (?), дългъ 171 м.м., отъ едната страна е отчупенъ,

а отъ другата (по-дебелата) загладенъ, въ срѣдата е пробитъ съ кржгла дупка (30 м.м. диам.), въ която е надѣванъ на дръжка; той е изпълнявалъ задачата на чукъ, който е служилъ за орждие и за оржжие (фиг. 27).

4. Отъ рогове — α) *еленски.* Цѣли еленски рогове, съ и безъ слѣди отъ употрѣбление, не се намѣриха; отъ намѣренитѣ тѣхни кжсове по-голѣмата часть сж биле въ употрѣбление отъ пещерния човѣкъ.

а) Най-голѣмиятъ намѣренъ кжсъ отъ еленски рогъ (дългъ 440 м.м.) има загладена повърхнина (вѣроятно отъ употрѣбление) по стъблото и клоноветѣ си; основата му показва слѣди отъ дѣлане. — б) Почти цѣлитѣ клонове (6 на брой) отъ еленски рога показватъ задѣлване въ основитѣ си, плоски и обли зашилвания при върховетѣ и груби рѣзки въ срѣдата (фиг. 28, 29, 30). — в) Другитѣ намѣрени части отъ рогове клонове (4) иматъ слѣди отъ грубо дѣлане и загладена повърхнина кждѣ тънкия край.

И частитѣ отъ стъблата на намѣренитѣ еленски рогове показватъ слѣди отъ обработване: едни (3) притежаватъ бѣлѣзи на забѣлване, а другитѣ (4) сж готови орждия. Тѣ сж:

1. Чукъ отъ рогъ отъ формата на костения. Той е отъ основата на роговото стъбло; пробитъ е въ мѣстото на първия роговъ клонъ. Широката часть на чука е самата основа на рога, безъ всѣкакво обработване, а тѣсната му часть е грубо дѣлана. Чукътъ е дългъ 200 м.м., широкъ 100 м.м. Дупката за дръжката е неправилно обла (30 на 37 м.м.) и кжса (фиг. 31). — 2. Половината отъ другъ подобенъ чукъ, дългъ отъ тънкиятъ край до началото на дупката (кржгла) 185 м.м. Повърхностьта му и остриятъ край сж загладени отъ дълго употрѣбление. Той, освѣнъ задачата на чукъ, изпълнявалъ е и друга задача (фиг. 32). — 3. Кжсъ отъ основата на стъбло отъ рогъ (дълго 125 м.м.), на тънкия си край заостренъ като шило (фиг. 33). — 4. Кжсъ (повършенъ) отъ основата на рогово стъбло съ заоблено—затжпенъ край и загладенъ отъ страни ржбъ (фиг. 34).

β) *Отъ рогове сърнени.* Отъ намѣренитѣ 3 сърнени рога, двата сж биле въ употрѣбление отъ пещерния човѣкъ. Краищата на стъблата и клончетата имъ сж изпълнявали рольта на шила; затова сж биле заострени и заглаждани.

5. Отъ свински зъби. а) Единъ-два голѣми къса отъ свински клици; тѣ сж изпълнявали службата на орждия за рѣзане. Единиятъ отъ тѣхъ при върха си е плоско—зашиленъ, вѣроятно за пробиване (фиг. 35 и 36). — б) Прѣденъ свински зъбъ (рѣзецъ), дългъ 62 м.м., има въ корена си кржгла дупка и до нея слѣда отъ друга. Служилъ е за украшение — огърленъ нанизъ (фиг. 37).

6. Отъ мѣдь. Четверо-ржба пржчица (дълга 92 м.м.), на двата края поизтънена. По повърхностьта е прѣвърната въ куприть и малахитъ (фиг. 38).

III. Съсжди.

Чиреци отъ съсжди, разна форма и величина, се намѣриха по цѣлото вертикално и хоризонтално протяжение на прокопания пещеренъ материалъ. Тѣ сж повечето дребни и безъ всѣкакви украшения. Освѣнъ нѣколкото отъ тѣхъ, които иматъ уединени тжпи издатки или ржбове, а нѣкои и неправилни отпечатъци, другитѣ сж съ несъвършена гладка повърхнина. Отъ задържанитѣ двадесетина къса повечето сж дъна и стѣни съ дръжки (уши), които сж до отвора на съсжда или на срѣдата му. Всичкитѣ сж съ неправилни дебелички стѣни, правени на ржка и слабо печени; съсждитѣ сж отъ глина и пѣсъкъ, който имъ придава голѣмъ порозитетъ. Службата имъ е да съхраняватъ течности, но въ по-порознитѣ сж държели зърна. Между тѣхъ се намѣриха нѣколко къса отъ съсжди съ посъвършена направа, но съ твърдината на прѣдидущитѣ. Съ горнитѣ заедно се намѣриха и нѣколко (5) по-здрави съсжда. Най-здравиятъ отъ тѣхъ има форма на чаша съ широкоплощно ухо за дръжка. Отворътъ му е неправилна окржжность съ диаметъръ 55 м.м. Височината на чашата е 45 м.м., а дълбочината — 40 м.м. (фиг. 39).

Другиятъ (фиг. 40) има форма на малъкъ прѣрѣзанъ конусъ, форма на кафяна чаша съ слѣди отъ малка обла дръжка (ухо). Съсждътъ е високъ 50 м.м., дълбокъ 38 м.м. и съ неправилно кржгалъ отворъ (45—48 м.м.).

Третиятъ по направа, форма и величина не прѣвъзходствува прѣдидущитѣ; различава се отъ тѣхъ само по тънкитѣ си стѣни и по придатъцитѣ на външната страна. Той има

два малки издатъци (въ срѣщуположна посока), пробити съ малки (4 м.м. диам.) хоризонтални дупки, които сѫ служили за привързване, а вѣроятно и за окачване на съсѫда. Съсѫдътъ по форма и назначение подхожда на кандило (фиг. 41).

Четвъртиятъ (фиг. 42) има величината на абаджийски напръстникъ. Кръглиятъ му отворъ мѣри 20 м.м, а дълбочината — 22 м.м. Той притежава два широчки странични издатъци, пробити въ отвѣсна посока. По назначение се схожда съ прѣдидущия.

Петиятъ (фиг. 43) притежава само долната си часть, дъното и околностьта му. Той е най-голѣмъ отъ всичкитѣ; мѣри 78 м.м. въ диаметъръ. Отъ ухото му е останала само долната основна часть, по която слѣдва да се заключи, че е било съ кръгла форма. Съсѫдътъ се отличава отъ прѣдидущитѣ и съ своята вънкашность, по която личатъ окрашения. Отвънъ на дъното му има 3 неправилни кръгли рѣзки, каквито се забѣлѣзватъ и околовръстъ надъ дъното. Надъ тѣхъ околовръстъ има рѣзки (5—7) въ остро-ромбна форма и паралелна посока, ромбоветѣ (4 цѣли и 2 половини) на които се досѣгатъ съ остритѣ си рогове, а прѣкѫсватъ въ основата на дръжката отъ съсѫда. Послѣдната е украсена съ три по-малки ромба отъ по двѣ рѣзки, положени успоредно една на друга. Надъ околовръстнитѣ ромбове слѣдватъ 4, успоредни една на друга, околовръстни рѣзки, които се прѣкѫсватъ въ пространството около дръжката. Въ най-горната е основата на нѣколко (?) неправилни равнобедрени трижгълници, които сѫ изпълнени съ паралелни една на друга и на една отъ еднаквитѣ страни на трижгълника рѣзки отъ формата и дълбочината на прѣдидущитѣ.

Освѣнъ чирепитѣ и горнитѣ съсѫди, намѣриха се и два дребни прѣдмета (дълги 40 и 36 м.м.) отъ формата на кѫжели или голѣми длъгнести маниста (фиг. 44 и 45). Единиятъ отъ тѣхъ е съ сиво-черенъ цвѣтъ, а другиятъ е тухлено-червеникавъ. Прѣдметитѣ наподобяватъ два малки тѫпи конуса, слѣпени съ основитѣ си, отъ което въ срѣдата си се прѣдставляватъ съ околовръстенъ заобленъ рѫбъ, а на краищата съ цилиндрични отвори (7 м.м. диам.), които пробиватъ цѣлото тѣло. Най-вѣроятното имъ назначение е женско украшение — синци отъ огърлица.

Résumé. C'est la première station de l'époque paléolithique en Bulgarie. La grotte est profonde, spacieuse et sèche, en déhors bien abritée. Les petites foulles que l'auteur fit faire devant son antrée ont mis au jour une bonne quantité d'instruments en os, corne et silex travaillé (Flint), de la poterie mi-cuite, des ornements en terre cuite, des dents etc., — le tout melangé en désorde avec baucoup d'ossements de Bos, Cervus, Ovis etc.; il y avait des osselets d'une faune carnivore et quelques ossements de Castor et d'homme.

L'exploration de la grotte promet d'être fructifiante.

826—1900

Фиг. 16.

Фиг. 1.

Фиг. 2.

GN 784.3 .G65 .B6 C.1
Peshterata pri s. Goliema-Zhel
Stanford University Libraries
3 6105 036 909 724

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.